

Rapport från lättvandrad naturguidning vid Barnsjön den 4 september 2021

Martina Kiibus

En halvkvar septemberdag med 20 deltagare (vilket är max antal nu i corona-tider). Några nya deltagare, några som varit med en eller ett par gånger tidigare och några ”stammisar”. Information via vänner, Tyresös facebook-sida, Servicecenter och – mig (jag mötte en kvinna när jag var ute och rekade i onsdags som hade varit med på en guidning för flera år sen och undrade när nästa guidning var!). En av deltagarna hade lite gåsvårigheter och kom just för att guidningen är lättvandrad.

Vi började vid hpl Tyresö gymnasium där jag introducerade guidningen och hälsade välkomna. Så tog vi oss in i skogen där jag berättade att Barnsjöskogen ska bli ett naturreservat. Några johannesört stod i blom, visade hur man blir röd om fingrarna när man gnuggar på blommorna (”Johannes döparens blod”) och att deras blad är lite perforerade (”Johannes döparens törnekrona”). Pratade också om deras kraftfulla substanser som gör att man inte får inta johannesört när man äter vissa cellgifter och p-piller. En del av dessa substanser har en antidepressiv effekt.

Så tog vi oss till bäverdämmet. Det här dämmet är känt från Naturmorgon då de gjorde ett reportage om bävern och var just vid detta dämma. Där pratade de också om att bävern är en ekosystemingenjör. När de dämmer och skapar våtmarker så bidrar de till ökad biologisk mångfald. En ny studie har visat att våtmarker med bäver dessutom har en större rikedom av skalbaggar och växter än våtmarker utan bäver. Pratade om varför bävern dämmer och fäller träd och varför den var så hårt jagad att den utrotades helt i Sverige 1871.

Fortsatte längs den lilla bäcken där de bäverfälda asparna låg som plockepinn till en liten bro över bäcken. Här var bäcken (eller vattensamlingen) ovanligt klar så vi kunde titta på vattenlevande djur som ryggsimmare och skraddare. Berättade lite om djuren och deras ekologi. Skraddarna ger så häftiga skuggor i vattnet där de springer fram på vattenytan!

Fortsatte till ”Krusboda-ängen”, en av de ängsmarker som kommunen sparar och inte klipper som gräsmatta. Just den här ängen är en liten pärla! Tyvärr slogs den aldrig ifjol så det var mer uppslag av älgört och sly än ifjol, men den ska slås i år. Pratade om områdets historia och bakgrunden till att det är så fin ängsflora här. Från Krusbodatorpet där klockaren bodde och där det bedrevs jordbruk fram till 50-talet till byggandet av bostadsområdena runt Wättingestråket.

Vi gick sakta längs ängskanten och njöt av floran som ändå fanns här. Som mängder av ögontröst. En ljus violett blomma med mörkare strimmor i det violetta som leder mot en gul mittfläck. Strimmorna fungerar som vägvisare för de pollinerande insekterna. Den gula fläcken har gett blomman dess namn och enligt den gamla signaturläran innebär det att den skulle kunna vara verksam mot ögonsjukdomar.

Här växte också fibblor (tror det var höstfibbla), nysört och ängsvädd. Nysört är släkt med rölleka och som namnet antyder har den använts för att framkalla nysningar. Både ängsvädd och ögontröst är knuten till ängs- och hagmarker. Om man skulle plocka upp roten av ängsvädd, så ser den avbiten ut, vilket man förr tänkte var djävulens verk och som gett blomman dess danska och engelska namn. Djaevelsbid resp Devil's-bit.

Vi pratade om hur viktigt det är att denna pärla nu sköts på rätt sätt, dvs med någon form av slåtter där man tar bort det slagna gräset. Vi pratade också om värdet av ängsmarker, den fantastiska mångfald som är knuten till dessa miljöer, både vad gäller blommor, pollinerande insekter och fåglar. Och hur sorgligt det är att det är så få ängar kvar i vår natur.

Vi gick vidare söderut till en ekkulle. På en av ekarna växte det fullt av ektickor, en rödlistad (hotad) svamp som är knuten till äldre ekar och som så väl visar på de höga naturvärdena runt Barnsjön. Läste en liten strof av Eric Rydbeck där han skriver att en kulle utan ek är som armar utan händer och en pung förutan mynt.

Nedanför ekkullen är det också en fin ängsmark med massor av ögontröst och nysört. Här finns också en fin björkdunge och en härlig sälgbuske. Sälgen är liksom ängsblommorna knuten till ett öppet landskap, som ängs- och hagmarker eller soliga skogsbryn. Pratade om att den är som en biologisk skattkammare! Står man vid en sälg en solig vårdag är det som en kör av surrande humlor och bin. Som lockas till sälgens rikedom av nektar och pollen. För den nyvakna humledrottningen är sälgen hennes frukost efter vintervilan. Tack vare sälgen kan humlan sedan bygga upp en koloni som i maj kan pollinera äppelträden. Så det är tack vare sälgen som vi får äpplen! Men även många fåglar dras till sälgen, både för att äta nektar och insekterna som lever på sälgen. T ex vår vanligaste fågel lövsångare som på engelska heter willow (sälg eller pil) warbler! Tyvärr minskar sälgen dramatiskt pga förändringarna i kultur- och skogslandskapet.

Fortsatte till en ek som ju också hör hemma i det öppna landskapet och är en biologisk skattkammare med sina uppemot 1500 olika arter som behöver gamla ekar. Pratade om att för att bevara ett kulturlandskap så krävs det hävd, det går inte bara att lämna det för fåfot.

Vi gick tillbaka till huvudgångsvägen och fortsatte till en björk med en fin björkticka. Den växte rätt högt upp men man kunde se den fina släta vita undersidan. Björktickan blir lätt när den torkar och har använts som kork i flöten, men även som nåldyna och att stoppa verktyg i. Den björktickerötade björkveden lär ha använts som polermedel i urmakerier. Tycker det är så fascinerande, hur man tog tillvara på alla resurser som fanns i en närhet.

Nästa stopp var en fin mossklädd sten med cypressfläta som vällde ner för slänten som ett vattenfall och björnmossa med sina sporkapslar. När man petade på sporkapslarna blev det som ett moln av sporer, som ju är deras sätt att spridas på. Invid den gröna stora björnmossan växte det en mer blåtonad enbjörnmossa. Och som filter i mossan bredde filt-laven ut sig. Fick en fråga om skillnaden mellan mossa och lav. Det handlar om två olika typer av organismer. En lav är en symbios mellan en alg och en svamp medan en mossa är en annan växtgrupp. Mossor växer ofta fuktigt medan lavar är ganska torra och spröda.

Gick vidare till en fantastisk grovstammig asp, ännu ett exempel på ett träd som är viktigt för så många andra arter. Jag har fått lära mig att på persiska så är den symbol för kärleken, den står stabil, men minsta vindpust får dess löv att darra. Och nog är det kärlek, att finnas till för så många andra! Aspen har dessutom en rik bark som gör att den är bäverns favoritträd. Och murknar i unga år, vilket gör den till lämpligt boträd för hackspettar och andra hålhäckande fåglar.

Strax efter aspen står en högstubbe av en gammal ek. Kronan knäcktes för något år sen men den är fortfarande imponerande och full av liv. Visade mulmen, det pulver som bildas när eket passerat de vedlevande skalbaggnas magar och som är en förklaring till att eken är så full av liv. Det kan finnas flera hundra liter mulm i en gammal ek. Pratade om vikten av att låta döda träd finnas kvar i skogen, eftersom så många behöver döda och gamla träd för att kunna leva.

På baksidan av eken växte det två oxtungsvampar. Fruktkropparna måste ha vuxit ut efter den här varma sommaren för jag har inte sett dem där tidigare. Så härliga, lite köttigt röda, som stora oxtungor. Oxtungsvamp är en riktigt bra signalart, dvs en art som signalerar höga naturvärden. De går framför allt på flerhundraåriga jätteekar. På ekar med oxtungsvamp är det ofta många andra sällsynta och hotade arter och dessa ekar bör klassas som naturvårdsträd.

Fortsatte till en hasselbacke. Hassellunden är också en del av ett betat kulturlandskap som kräver hävd för att inte växa igen. Pratade om varför hasselnötter inte ingår i allemansrätten och att om man ska plocka hasselnötter (med tillstånd av markägaren) så ska man göra det nu i september när de är gröna, ta in och torka och så är de färdiga att äta till jul. Och att det är därför vi fortfarande av tradition äter nötter till jul.

Fortsatte in till granskogen, där det var som ett flor av fräken på marken. Fräkenväxterna är en kvarleva från den geologiska perioden karbon då de stora kolinlagringarna skedde (ca 300 miljoner år sedan), de som vi nu eldar upp i skrämmande takt och som ger oss ett allt varmare klimat. Då var fräken- och ormbunksväxterna höga som träd och så småningom när dinosaurierna dök upp, gick dessa jätteödlor runt och betade bland fräken- och ormbunksväxterna. Växter som har sporer istället för frön. Fräken innehåller kisel och har därför använts till att slipa eller putsa koppar, tenn och silver.

Gick vidare till en grovstammig gran och pratade om att det inne i skogen finns gott om gamla grova granar och att de står för en del av naturvärdena i skogen. Granar och våra andra träd bildar mykorrhizza med svampar, det vill säga ett underjordiskt samarbete ("wood wide web"!) där rötterna slingrar ihop sig med varandra och svamparna får socker från träden och träden får mineraler från svampen. Mykorrhizza utvecklas i äldre skogar och är en del i skogens funktion som kolsänka. Så gammelskogen är viktig både för mångfalden och för vårt klimat! Vid foten av granen kunde man skönja en lite rosa ton på stammen. Det är gammelgranslav, som också är en riktigt bra signalart och signalerar gammal granskog, alltså gammelskog. Det är framför allt själva den omgivande skogen som ska vara gammal för att gammelgranslaven ska trivas, att det finns en lång kontinuitet av naturskog.

Under en annan grovstammig gran var det fullt av ekorrnagda kottar. Visade hur man kan skilja på grankottar som gnagts av större hackspett, skogsmus, korsnäbb eller ekorre. Både på sättet de gnager på men också var man hittar dem. Ekorrarnas kottar ligger ofta som här, öppet, de sitter ju uppe i granen och äter. Medan skogsmusen sitter lite mer i skymundan för att inte bli upptäckt av rovdjur så deras kottar hittar man lite mer dolt i skogen.

En deltagare undrade om granbarkborren. Trots att det är så många granar här så ser man inga granbarkborreangripna granar. Borrarna gillar inte doften av lövträd och det är en hel del inslag av lövträd i granskogen runt Barnsjön. Angreppen blir också som störst på torkstressade träd, men i en naturskog så blir det sällan så torrt som det kan bli i en granplantering. I en naturskog med döda träd finns det också bra bomiljöer för rovdjurar som äter granbarkborren. Med andra ord är barkborren sällan ett problem i naturskog.

Vi gick vidare till en fin våtmark. Här var det helt underbara kuddar av stor björnmossa, så inbjudande. Linné skrev när han såg sådana björnmossemattor att naturen var så fantastisk så att den till och med i vildaste ödemarken försåg oss med de finaste sängkläder. Pratade om våtmarkernas betydelse för den biologiska mångfalden och att våtmarken liksom gammelskogen är en viktig kolsänka.

Så kom vi fram till själva Barnsjön. Som ligger som ett litet smycke i sin dalsänka. Så otroligt fin! Det känns ju lite som att stå vid en sjö i Norrland när man står vid Barnsjön. Inte en massa vass och kaveldun och omgiven av skog. Pratade om Barnsjöns hydrologi och att den är en av Stockholmstraktens få sjöar som är näringsfattig och inte övergödd. Här finns också gott om paddor och snok. Pratade om att en sjös vattenkvalitet i mycket hänger ihop med marken som avvattnas ner mot sjön. Barnsjöns avrinningsområde består framför allt av skog, så ska man behålla sjöns fina vattenkvalitet är det viktigt att skogen får vara intakt.

I strandkanten växte det odon och skvattram, som deltagarna fick dofta på. Skvattram är släkt med rhododendron och har en ganska tung doft, jag tycker att den doftar myr. Den har använts för att fördriva ohyra men även för att brygga mjöd. Men Linné påstod att då fick man ont i huvudet och att man kunde bli såväl rasande arg som rasande kär om man intog skvattram! Även odon påstods fungera som afrodisiaka. Odon kommer av fornsvenskans odher som betyder vid och galen.

Så gick vi vidare upp genom hällmarkstallskogen och ner igen till granskogen och fuktmarkerna. Vi vek av från spången en bit till ännu en fin plats med stora härliga mossklädda block som ger en trolsk känsla. Stenarna var klädda av kvastmossa, en mossa som liksom gamla sopkvastar är böjd i toppen. Här fanns också vitmossa, som är antiseptisk och blodstoppande och därför skulle ingå i husapoteken förr. Ett lager med vitmossa blir också som ett historiearkiv eftersom det som hamnar där blir så välbevarat, som tex Bockstensmannen.

Gjorde ytterligare en avstickare från sjön upp till en granolåga vars undersida var täckt av ullticka. En svamp som ligger tätt mot underlaget och ser ut som om någon skulle hållt ut varm choklad. Ullticka är också en signalart som signalerar äldre och tämligen opåverkade granskogar. Tycker det är så läckert, vi var nära bebyggelse och ändå finns det tickor som visar att skogen är mer eller mindre opåverkad. Men det har ju inte kalavverkats här utan skogen får i huvudsak utvecklas i sin egen takt.

Vi fortsatte längs sjön och tog en skön fikapaus vid badplatsen. Efter pausen gick vi vidare längs den norra stranden till nästa lilla brygga. Här är det en häftig brant som det ju finns gott om runt sjön, och som förde oss in på geologin. Hur vårt urberg bildades för nästan två miljarder år sedan och sedan sprack upp i det för Tyresö och Sörmland så karakteristiska sprickdalslandskapet. Barnsjön ligger som i en spricka så jag berättade om hur det har bildats. Och läste en strof ur Nils Holgersson där Selma Lagerlöf målande beskriver detta landskap sett från gåsryggen.

I strandkanten växte det en fin brakvedsbuske med sina tydliga bladnervor och mångfärgade bär. Namnet kommer av att den spröda veden liksom knakar när man knäcker den (eller att den har använts som laxermedel...).

Så gick vi uppför backen som flera av deltagare kallade mördarbacke, just för att den är asfalterad och därför känns mycket tyngre att gå på än andra backar. Vi pausade lite en bit upp där det växte rönn och nypon, som förde oss in på olika fröspridningsstrategier. Härliga paket som omger fröna som nypon och rönn, goda frukter som hassel och ek, fastna i djurpälsar som kardborre eller lätta frön som sprids med vinden som många av våra träd. Mittemot växte det blekbalsamin som har ytterligare ett sätt att spridas, de sprätter iväg vid beröring. Till deltagarnas förtjusning! Tror aldrig man blir för gammal för att tycka det är kul när fröna verkligen sprätter iväg.

Vi gick till en kulle där man står vid foten av mossklädda asprötter, en otroligt fin liten plats. Här växte det också filtlav och stensöta. På undersidan av stensötan syns dess orangefärgade sporsamlingar tydligt.

Fortsatte på gångvägen till en igenväxningsyta med mycket älgört och i brynet står asparna och liksom väntar på att komma fram. Som än en gång visar på vikten av hävd för att inte marker ska växa igen. Mittemot igenväxningsytan växer flera aspar som är översållade med asptickor. Asptickorna är en förklaring till att asparna murknar så tidigt och kan bli så fina boträd till många fåglar.

Gick till en kraftig enbuske. Enen är ju också knuten till det öppna landskapet. De taggiga barren är ett skydd mot bete vilket gör att den kan stå kvar i beteshagar. Pratade om alla enens användningsområden förr och nu och hur man skördade enbär. Här avrundade jag och sammanfattade guidningen. Deltagarna tyckte att det hade varit en så fin tur och härlig guidning. Några av deltagarna har bott i Tyresö i över 40 år och aldrig varit vid Barnsjön. Medan andra som var mer hemma där tyckte det var så roligt att få upptäcka nya små platser och att få lära sig så mycket om sin närmiljö, att få upp ögonen för vilken fantastisk plats de har alldeles nära. En av de nya deltagarna var så glad och tyckte att det hade varit en så trevlig stämning under guidningen. Det är ofta en ganska inkluderande stämning där deltagarna spontant pratar med varandra mellan stoppen. Tänker att det är ganska otvunget och kravlöst sätt att umgås på som också är hälsobefrämjande, utöver att få röra sig i ojämn terräng och vara mitt i den härliga naturen.